

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK TILI
VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

**O‘ZBEK TILI TARAQQIYOTI VA XALQARO
HAMKORLIK MASALALARI**

**Xalqaro ilmiy-amaliy
konferensiya materiallari**

**2023-yil
19-oktabr**

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK
TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

**“O‘ZBEK TILI TARAQQIYOTI VA
XALQARO HAMKORLIK
MASALALARI”**

**mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
materiallari**

2023-yil 19-oktabr

Toshkent – 2023

joylashtiriladi. Assotsiativ maydonning eng chetki qismiga esa “*Qo‘ylar hurkib g‘uj bo‘ladi*”, “*Xavotirda farzandini Quchoqlar cho‘pon!*”, “*O‘g‘ilchasi kirar titrab*”, “*Shamol yig‘lar*”, “*Yetim qolgan bo‘ri bolasi*” kabi birliklar joylashtiriladi.

Yuqoridagi sxemalardan ko‘rinadiki, ham lingvistik, ham ekstralingvistik omillar bilan bog‘liq holda yuzaga kelgan rang-barang assotsiatsiyalar she‘riy matnning yaratilishida tayanch birliklar vazifasini o‘taydi. Agar o‘quvchi hali matn bilan tanish bo‘lmasa ham uning assotsiativ maydoni bilan tanishib chiqsa, o‘qilajak matn haqida tasavvurga ega bo‘la oladi. Bu esa badiiy matnning assotsiativ maydonini hosil qilishning amaliy jihatdan qay darajada muhim ekanligini belgilab beradi.

Xulosa qilib aytganda, har qanday matnning assotsiativ maydoni matn hosil qilishdagi tayanch birliklarni belgilab bersa, o‘z navbatida, maydon birliklari matnning ifoda obyektini oldindan tasavvur qilishga imkon beradi. Assotsiativ maydon til birliklarining o‘zaro bog‘lanish imkoniyatlarini tadqiq qilishda muhim ma‘lumotlar bazasi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azim U. Saylanma. –T.:”Sharq”, 1995.
2. Iskandarova Sh. Leksikani mazmuniy maydon asosida o‘rganish muammolari. –Toshkent: Fan, 1998.
3. Lutfullayeva D. Assotsiativ tilshunoslik nazariyasi. Monografiya. –T.: “Meriyus”, 2017.
4. Nurmonov A. Struktur tilshunoslik: ildizlari va yo‘nalishlari (“Lingvistik” yo‘nalishidagi magistrlar uchun o‘quv qo‘llanma). Andijon, 2006.
5. Xudoyberganova D. O‘zbek tilida badiiy matnlarning antroposentrik talqini: Doktorlik dissertatsiyasi avtoreferati. - Toshkent, 2015

MUHAMMAD YUSUF SHE‘RIYATIDA ONOMASTIK METAFORANING QO‘LLANISHI

THE USE OF ONOMASTIC METAPHOR IN MUHAMMAD YUSUF’S POETRY

O‘rinova Zarifa*

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada intertekstual birliklardan biri bo‘lgan pretsedent nomlarning lingvopoetik vazifasi, uning turlari, o‘ziga xos xususiyatlari va badiiy matnni tushunishdagi ahamiyati haqida fikr yuritilgan. Tadqiqotimizda pretsedent nomlarning onomastik metafora sifatida Muhammad Yusuf she‘riyatidagi talqini tahlilga tortildi.*

***Kalit so‘zi:** Intertekstuallik, pretsedent nom, onomastik metafora, ritorik antonomaziya, antroponim, badiiy matn*

***Abstract:** This article discusses the linguopoetic function of precedent names, which are one of the intertextual units, its types, specific features and importance in understanding the literary text. In our study, the interpretation of precedent names as onomastic metaphors in Muhammad Yusuf’s poetry was analyzed.*

***Key word:** Intertextuality, precedent name, onomastic metaphor, rhetorical antonomasia, anthroponym, artistic text.*

Pretsedent nomlarning lingvopoetik vazifalaridan ikkinchisi sifatida onomastik metafora qayd etiladi. Pretsedentlikning an‘anaviy metafora nazariyasida qo‘llanishi tilshunoslikda “onomastik metafora” atamasi bilan yuritiladi va bunda metafora sifatida qo‘llanilgan kishi nomlari nazarda tutiladi. Masalan, Fransiyadagi xalq frontining lideri A Le Pen metaforik tarzda

---

* O‘qituvchi. Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti. “O‘zbek tilshunosligi” kafedrası

Fransiyaning qutqaruvchisi zamonaviy Janna D'Ark sifatida talqin qilinadi. Yuqorida keltirilgan ma'lumotlar pretsedent ismlar (intertekstemalar, onomastik metaforalar, tarixiy va badiiy metaforalar, atoqli otlarning ko'chma ma'noda qo'llanishi) hozirgi zamon badiiy matnida, shuningdek, ommaviy muloqot jarayonida faol qo'llanishidan dalolat beradi. Tilshunos D.Andaniyozova bu borada shunday deydi: "Onomastik birliklar ham badiiy matnda metaforik ma'noda qo'llanishi mumkin. Metaforaning bu til birliklari bilan namoyon bo'lishi onomastik metafora deb yuritiladi va u muayyan onomastik birlikni nom bo'lmagan boshqa so'z ma'nosida qo'llashga asoslanadi, ya'ni tushuncha va nom (masalan, saxovatli odam ma'nosini Hotam antroponimi orqali ifodalash) o'rtasidagi o'xshashlikka tayanadi" [Andaniyozova, 2016:54].

XX asr she'riyati barcha vakillari ijodida pretsedent nomlarning onomastik metafora vazifasida qo'llash holatiga duch kelishimiz mumkin. Masalan, Muhammad Yusufning "Talabalar madhiyasi" deya e'tirof etiladigan quyidagi she'rida onomastik metaforadan unumli foydalangan:

Taxtdan tushganda ham otdan tushmay yurgan,
Ajdodingiz uy qurmagan- Davlat qurgan
Yurti uchun yelkasida tog'lar surgan,
Rustamlari, Farhodlari, ilm istang [Muhammad Yusuf, 2010:89].

Ushbu misralarda Rustam va Farhod pretsedent nomlari onomastik metafora vazifasida kelgan. Bunda shoir bugungi kun yosh yigitlarini ilm olishga chorlash asnosida, ajdodlari kim bo'lganligi, qanday buyuk davlatlar barpo etganligini eslatadi. Yoshlarni zo'r shijoat bilan yurtga xizmat qiladigan inson bo'lib yetishishlarini xohlab, ularni Rustam, Farhod deya ataydi. Bu tarixiy-afsonaviy shaxslarni qahramonlik, vatanparvarlik ramzi sifatida e'tirof etilganligini, xalqining yukini yengil qilishga qodir afsonaviy shaxs ekanligini yana bir bor eslatadi.

Shu she'rning keyingi baytida shunday misralar bor:

Ko'z ochganda kezib yetti bahri ummon,
Yetti tilda so'ylashgan biz tili biyron.
Vatanida Tojmahallar tiklar sulton-
Boburlari, Behzodlari, ilm istang [Muhammad Yusuf, 2010:89].

Ushbu misralarda esa Toj mahal, Bobur, Behzod kabi pretsedent nomlar onomastik metaforani hosil qilgan. Ushbu nomlar har bir o'zbekning lisoniy xotirasida tarixiy nomlar sifatida juda mashhurdir. Shoir endi yosh avlodni Bobur, Behzod kabi tarixiy nomlar bilan ataydi. Va ularning "vatanparvarlik", "adolatli va bunyodkor shohlik", "bilimdonlik", "usta hunarmandlik" ramzi sifatida xalqimiz tomonidan e'tirof etilganligini eslatib, yosh avlodni ham shunday sifatlarga ega bo'lishini istaydi. Baytdagi "Toj mahal" pretsedent nomini keltirish asnosida "bunyodkor shoh" sifatiga yanayam urg'u beradi va hatto o'zga yurtida ham dunyoga mashhur bino barpo etgan bizning bobolarimiz ekanligini, biz esa ularning avlodiligimizni eslatadi.

Shuni ta'kidlab o'tishimiz lozimki, onomastik metaforani yuzaga keltiruvchi nom, albatta, pretsedentlik xususiyatiga ya'ni mashhurlikka ega bo'lishi lozim. Agar nom pretsedentlik xususiyatiga ega bo'lmasa, uni ramziy ma'noda qo'llash yetarli samara bermaydi. Masalan, o'zbek she'riyatida ko'p uchraydigan To'maris pretsedent nomi jasurlik, Hotam pretsedent nomi saxiylik, Jaloliddin Manguberdi pretsedent nomi vatanparvarlik, Alpomish pretsedent nomi qahramonlik, shuningdek, Qur'on pretsedent nomi muqaddaslik ramzi sifatida qo'llangaligiga guvoh bo'lganmiz. Sababi bu nomlar xalqimiz orasida xuddi shunday sifatlari bilan ma'lum va mashhurdir.

O'zbek tilshunosligida onomastik metafora hodisasining tadqiq etilishi, uning ilmiy termin sifatida ishlatilishidan avval bu hodisa rus tilshunosligida o'rganilgan. Rus tilining tarixida oldingi davrdan ma'lum bo'lgan onomastik metafora XVIII asrda alohida o'rganila boshlandi. Evropa madaniyatining ko'plab ko'rinishlari (antik davrdan ma'rifat davriga qadar) Rossiyaga tez kirib borishi ma'lum madaniy hodisalar: janrlar, mifologik tasvirlar, adabiy turlar va boshqalar bilan bog'liq bo'lgan nomlarning o'ziga xos ko'rinishlarini vujudga keltirdi. Bunday madaniy hayotga ulkan ta'sir o'tkazadigan nomlar til ishlatishning turli sohalariga kiradi: yuqori

ritorik janrlardan nutq soʻzlashgacha; bu nomlar asosida koʻplab metafora va taqqoslar yaratiladi. Keyinchalik, XIX asrning birinchi uchinchisi oʻn yilligida, XVIII asrda ishlatilgan nomlardan metaforik foydalanish anʼanalari vujudga keldi va 30-40-yillarida nihoyat maʼno ishlab chiqarish va ifoda vositasi bir model sifatida xizmat qilishi mumkin boʻlgan onomastik metafora shakllandi. XIX asrning birinchi yarmida onomastik metafora shakllanishi, bir tomondan, badiiy soʻzning barcha aristokratik madaniyati inqirozi oqibatida “yuqori” ritorik antonomaziyani tanqid qilish jarayoni bilan bogʻliq boʻlib, boshqa tomondan, ogʻzaki onomastik metafora rolini kuchaytirish bilan belgilanadi.

Demak, onomastik metafora hodisasi ham, bizning tilimizga rus tilidan oʻzlashgan, rus tiliga esa Yevropa tillaridan oʻtgan va bu hodisa har bir tilning tarixiy madaniyati va onomastik koʻlamini aniqlashda alohida ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun onomastik metaforani oʻrganishda tarixiy materiallarga murojaat qilish bizga oʻz nomlarimizdan foydalanishning oʻziga xos modelini emas, balki til, jamiyat va madaniyatning eng muhim tarixiy davrlardan birida – zamonaviy adabiy tilining shakllanishi davrida oʻzaro taʼsirini kuchaytiradigan mexanizmini koʻrish imkonini beradi.

Rus tilshunosi Voronsov qayd etgan onomastik metaforani yuzaga keltiruvchi ikkinchi usul “olmosh + pretsedent nom” ni ham oʻzbek sheʼriyati vakillarining ijod mahsullari orasida uchratishimiz mumkin. [Воронсов, 2012:24] Bu oʻrinda aytish joizki, har qanday “olmosh + pretsedent nom” koʻrinishidagi onomastik metafora vazifasida kela olmasligi mumkin. Buni quyidagi misollarda koʻramiz:

1. Sen Mashrabsan, xalqqa tumor,
Balxda dorga osilgan,
(Sen) Navoiysan, shoh yonida
Faqirni duo qilgan. [Muhammad Yusuf, 2010:134].

Demak, pretsedent nomlarning onomastik metafora vazifasida kelishi shoirning sheʼrga yuklamoqchi boʻlgan badiiy niyatini yoritishga xizmat qiluvchi asosiy vositalardan biridir. Chunki, onomastik metaforada pretsedent nom koʻchma maʼnoda qoʻllanilib muayyan ramziy maʼno anglatadi va etalon asosidagi soʻz maʼnosida qoʻllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Andaniyozova D. Onomastik birliklarning lingvopoetik tadqiqi. -Toshkent: Turon zamin ziyo. 2016. –B. 54.
2. Воронсов Р.И. Ономастическая метафора в русском литературном языке: Автореф. Дисс. ...канд. филол. наук.-Санкт-Петербург. 2012
3. Oʻrazova I.
https://scholar.google.com/citations?view_op=list_works&hl=en&user=oSSeGakAAAAJ&gmla=AJsN-F4xXsnQkorkZfkCns%20J13NxbQl_btWZxY3Mn1Yqwf8fMB-Z2xaDfKEeADRS%20z1aynTV4-wnq3YUqXm-96pZ0qtjTqd31EhHiBlW-iGYVK5BqQ8EWNh1iSIDaPzbAvJu6fANos1Yl
4. Umurzoqova M. Umurzakova M. The age factor in the formation of a linguistic personality
https://www.researchgate.net/publication/361667526_The_age_factor_in_the_formation_of_a_linguistic_personality?_tp=eyJjb250ZXh0Ijp7ImZpcnN0UGFnZSI6InByb2ZpbGUiLCJwYXVzIjoiHjvZmlsZSJ9fQ
5. Xolmanova Z.
https://www.researchgate.net/publication/358344028_Boburnoma_leksikasi_tadqiqi
6. Yusuf M . Ulugʻimsan Vatanim. Toshkent: “Oʻzbekiston”, 2010.